

Gud og Darwin II

Private religiøse utsagn

Av Jostein Andreassen

I "Origo" nr. 72, 2001, har undertegnede sitert noen religiøse utsagn av Darwin i hans bok: «Artenes opprinnelse». Som vi så, valgte han å la disse stå som sitt offentlige syn på slike spørsmål. Vi vil her peke på hvordan han privat i ettertid selv vurderte disse ytringene - dvs. bruken av benevnelsen «The Creator» og liknende, dessuten har vi med noen andre interessante private utsagn om samme tema.

I.

Vi tar først frem et brev Darwin sendte til sin «bulldog» T. H. Huxley allerede 25. desember 1859. Da hadde han nettopp avsluttet redigeringen og tilføyelsene til 2. utgave av "Artenes opprinnelse", som kom allerede 7. januar året etter - altså bare 45 dager etter at 1. utgave så dags lys:

«Not only Sir H. H. [Henry Holland; dronning Victorias lege - og Darwins egen] but several others have attacked me about analogy leading to belief in one premordial created form. (By which I mean only that we know nothing as yet how life originates.) I thought I was universally condemned on this head. - But I answered, that though it would have been more prudent not to have put it in, I would not strike it out, as it seemed to me probable & I give it on no other grounds. - You will see in your mind the kind of arguments which made me think it probable; & no one fact had so great an effect on me, as your most curious remarks on the apparent homologies of the heads of Vertebrata & Articulata.» ("The Correspondence of Charles Darwin 1858-1859" (1991), volume 7, side 451 og 418.)

Oversettelse:

- «Ikke alene sir H. H., men også mange andre har angrepet meg, fordi jeg er av den mening, at analogi-slutninger medfører troen på en skapt urtype. (Herved mener jeg bare, at vi ennå intet kjenner til, hvorledes livet er oppstått.) Jeg trodde, jeg ble alminnelig fordømt i dette stykke. Men jeg svarte, at selv om jeg muligens ville vært klokere ikke å ta det med, ville jeg dog la det bli stående, da det forekom meg nok så sannsynlig, og jeg anfører jo ingen annen grunn for det. Jeg tenker, De forstår, hva det var for grunner, som gjorde, at jeg holdt på det; det, som i så måte gjorde størst inntrykk på meg, var Deres merkelige iakttagelser over de synbare homologier (overensstemmelser) mellom hodene på virveldyr og leddyr.» (Francis Darwin: «Charles Darwins Liv og Breve», 1888/89, bind 2, side 294. *Se note 1*)

I denne artikkelen er språket fra dette verket svakt modernisert. En del av sammenhengene sitatene står i tas dessuten med i den norske oversettelsen.

II.

I et brev til sin gode venn, den amerikanske botanikeren, professor ved Harvard, Asa Gray (1810-88), skriver Darwin den 22. mai 1860 følgende om sin fremstilling i "Artenes opprinnelse":

«I had no intention to write atheistically. (...) Certainly I agree with you that my views are not at all necessarily atheistical.» ("The Correspondence of Charles Darwin 1860" (1993), volume 8, side 674. *Se note 2*)

Oversettelse:

- «Hva den teologiske siden av spørsmålet angår, da må jeg si, at den alltid har vært meg pinlig. Jeg vet verken ut eller inn. Det var ikke min mening å skrive i en ateistisk ånd. Men jeg innrømmer, at jeg ikke så tydelig som andre, og som jeg gjerne ville, er i stand til å se beviser på

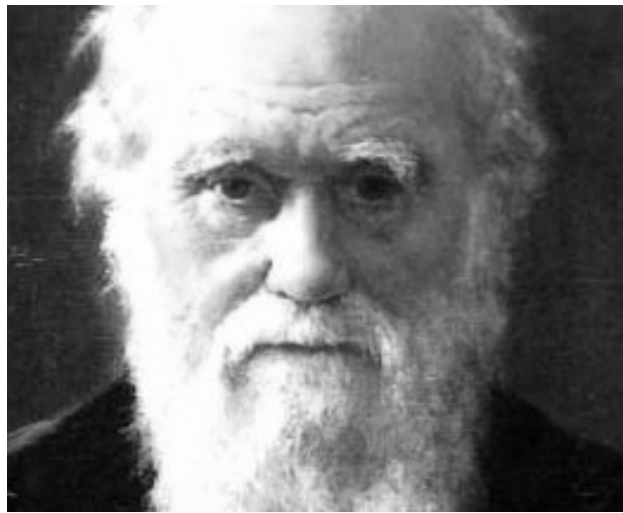
planmessighet og godhet rundt oss. Jeg synes, det er altfor mye ulykke i verden. Jeg kan ikke få meg selv til å tro, at en god og allmektig Gud med overlegg kan ha skapt ichneuminidene [en gruppe snylteveps] uttrykkelig i den hensikt, at de skal finne sin føde i kålormens levende leger, eller en katt i den hensikt, at den skal leke med en mus. (Se note 3).

Når jeg ikke tror dette, kan jeg heller ikke finne, at det er nødvendig å tro, at øyets form er blitt forutbestemt av Skaperen. På den annen side kan jeg heller ikke finne meg i å betrakte denne vidunderlige verden og især menneskelige natur som resultat av den rå kraft. Jeg tror nærmest, at alt er et resultat av lovmessighet og plan således, at enkelthetene, hva enten de er gode eller onde, er en følge av, hva vi kan kalle tilfellet. Ikke fordi denne mening på langt nær tilfredsstillende meg. Jeg føler tydelig, at hele saken er for dyp og innviklet for den menneskelige fornuft. En hund kunne liksom godt gi seg til å spekulere på Newtons sjel. Hvert menneske får håpe og tro, hva han kan. Jeg er ganske enig med Dem i, at mine synsmåter ingenierte med nødvendighet må være ateistiske. Lynet dreper et menneske, hva enten det er godt eller ondt, i kraft av naturlovens overordentlig innviklede virksomhet. Et barn (som kanskje blir idiot) er et produkt av enda mer innviklede lover, og jeg kan ikke innse, hvorfor ikke et menneske eller et annet dyr opprinnelig kan være frambrakt ifølge andre lover, og hvorfor ikke alle disse lover kan være uttrykkelig forutbestemte av en allvitende Skaper, som forutså alle deres fremtidige virkninger. Men jo mer jeg tenker på denne saken, dess mer innviklet synes den meg - hvilket jeg vel har bevist ved dette brevet.» (Francis Darwin: "Charles Darwins Liv og Brev", 1888, bind 2, side 362f.)

III.

Til sin venn og beste medarbeider med «On the Origin», botanikeren John Dalton Hooker (1817-1911), skriver Darwin følgende i brev av 29. mars 1863. *Se note 4*

"Who would have ever thought of the old stupid Athenæum taking to Oken-like transcendental philosophy written in Owenian style! It will be some time before we see "slime, protoplasm, & c." generating a new animal. But I have long regretted that I tucled to the public opi-



nion, and used the Pentateuchal term of creation, by which I really meant "appeared" by some wholly unknown process. It is mere rubbish, thinking at present of the origin of life; one might as well think of the origin of matter." ("Francis Darwin: "Life and Letters of Charles Darwin", volume III, side 17f.)

Oversettelse:

- «Hvem skulle ha falt på den tanke, at gamle dumme Athenæum (*Se note 5*) skulle gripe til transcendental-filosofi i Owens stil? (*Se note 6*) Det kommer til å vare en stund, før vi ser, «slim, celle-slim, osv.» frembringe et nytt dyr. Men jeg har lenge beklaget, at jeg bøydde meg for den offentlige mening og brukte det bibelske uttrykk skapelse, hvorved jeg i virkeligheten mente «frembringelse» på en for oss fullkommen ubekjent måte. Det er bare juks nå å tenke på livets opprinnelse; man kunne likeså godt gi seg til å spekulere på materiens tilblivelse.» (Francis Darwin: "Charles Darwins Liv og Brev", bind 3, side 23.)

IV.

I sin selvbiografi skriver Darwin følgende:

«Another source of conviction in the existence of God, connected with the reason and not with the feelings, impresses me as having much more weight. This follows from the extreme difficulty or rather impossibility of conceiving this immense and wonderful universe, including man with his capacity of looking far backwards and far into futurity, as the result of blind chance or necessity. When thus reflecting I feel compelled to look to a First Cause having

an intelligent mind in some degree analogous to that of man; and I deserve to be called a Theist. This conclusion was strong in my mind about the time, as far as I can remember, when I wrote the Origin of Species, and it is since that time that it has very gradually with many fluctuations become weaker. But then arises the doubt - can the mind of man, which has, as I fully believe, been developed from a mind as low as that possessed by the lowest animal, be trusted when it draws such grand conclusions? May not these be the result of the connection between cause and effect which strikes us a necessary one, but probably depends merely on inherited experience? Nor must we overlook the probability of the constant inculcation in a belief in God on the minds of children producing so strong and perhaps an inherited effect on their brains not yet fully developed, that it would be as difficult for them to throw off their belief in God, as for the monkey to throw off its instinctive fear and hatred of a snake. I cannot pretend to throw the least light on such abstruse problems. The mystery of the beginning of all things is insoluble by us; and I for one must be content to be remain an Agnostic." (Nora Barlow: "The Autobiography of Charles Darwin 1809-1882" ([1887] 1958), side 92ff.)

Översettelse:

- «Ett annat argument för Guds existens, som berör förnuftet och inte känslan, gör på mig intryck av att ha större tyngd. Det stöder sig på svårigheten eller snarare omöjligheten att uppfatta detta ofattliga och underbara universum, inberäknat människan med hennes förmåga att blicka långt bakåt och långt framåt i tiden, som resultatet av blind slump eller nödvändighet. När jag reflekterar på detta sätt känner jag mig tvingad att ta min tillflykt till en första orsak med en intelligens som till en viss grad är likartad människans; och jag gör skäl för beteckningen teist. Denna övertygelse kände jag såvitt jag kan minnas starkt vid den tid då jag skrev Arternas uppkomst, och det er altse-dan denna tid som den mycket långsamt och under mycken vaklan försvagast. Men så uppstår tvivlet: är människoskålen, vilken - det tror jag fullt och fast - utvecklats ur en skål som varit lika lågt ståande som hos det lägsta djur, att lita på i fråga om sådana väldiga slutledningar? Kan

inte dessa vara resultatet av att et samband mellan orsak och verkan tycks oss ovillkorligt men förmodligen gör detta på grund av nedärvd erfarenhet? Vi får inte heller glömma hur sannoligt det är att det ständliga inpräglandet hos barnen av en tro på Gud har en så stark och kanske ärfilig innverkan på deras ännu inte helt utvecklade hjärnor att det skulle vara lika svårt för dem att frigöra sig från tron på Gud som för en apa att upphöra att instinktivt att hata en orm. Jag tror mig inte om att kunna sprida det minsta ljus över dessa svårfattliga problem. Tingens upprinnelse är en gåta som inte kan lösas av mig, och jag får för min del nöja mig med att förbli agnostiker.» (Se note 7)

V.

I et brev til J. Fordyce skriver Darwin i 1879:

"What my own views may be is a question of no consequence to any one but myself. But, as you ask, I may state that my judgement often fluctuates ... In my most extreme fluctuations I have never been an Atheist in the sense of denying the existence of a God. I think that generally (and more and more as I grow older), but not always, that an Agnostic would be the more correct description of my state of mind." (Francis Darwin: "The Life and Letters of Charles Darwin", vol. II, side 304.)

Översettelse:

«Hvilke anskuelser jeg for min del hyller, er et spørsmål uten noen betydning for andre enn meg selv. Men siden De spør, vil jeg gjøre oppmerksom på, at jeg er meget vaklende i mine meninger. (...) Men under all denne vakling hit og dit har jeg dog aldri vært ateist i den betydning, at jeg har benektet Guds tilværelse. Jeg tror, at i allminnelighet (og det mer og mer jo eldre jeg blir), men ikke alltid, vil agnostiker være den rette betegnelse for min stilling til det religiøse.» (Francis Darwin: «Charles Darwins liv og breve», bind 1 (1888), side 344.)

VI.

I et brev til forfatteren Graham skriver Darwin 1881 følgende:

«You would not probably expect any one fully to agree with you on so many abstruse subjects; and there are some points in your book which I cannot digest. The chief one is

that the existence of so-called natural laws implies purpose. I cannot see this. (...) Nevertheless you have expressed my inward conviction, though far more vividly and clearly than I could have done, that the Universe is not a result of Chance. (...) Well, that often comes over me with overwhelming force; but at other times,» and he shook his head vaguely, adding: «it seems to go away.» (Francis Darwin: "The Life and Letters of Charles Darwin", vol. I, side 315f.)

Øversettelse:

«Det er meget lenge siden en bok har interessert meg så meget. (...) Sannsynligvis venter De ikke, at noen skal være fullstendig enig med Dem i så mange dunkle spørsmål; og det er enkelte steder i Deres bok som jeg ikke riktig kan fordøye. Det viktigste er det, at tilværelsen av de såkalte naturlover (*se note 8*) tyder på en bestemt plan. Jeg kan ikke innse dette. (...) Dog, jeg har ikke noen øvelse i abstrakt tenkning, og jeg kan godt være ganske på villspor. Ikke desto mindre har De uttalt min innerste overbevisning, kun langt livligere og klarere, enn jeg selv kunne gjort det: At verden ikke er tilfeldighetens verk.» (...)

I denne sammenheng viser Francis Darwin til en bok av Hertugen av Argyll: «Good Words» (1885), hvor Darwin i sitt siste leveår i en samtale med Hertugen snakket om sine bøker om orkideer og meitemark, om det var mulig å betrakte dem uten å innse at de var en følge av og et uttrykk for åndelig virksomhet. «Jeg skal aldri glemme Hr. Darwins svar. Han så trygt på meg og sa: «Ja, det kommer ofte over meg med overveldende kraft, men til andre tider», og han ristet usikkert på hodet, «synes det å forsvinne.» (Francis Darwin: «Charles Darwins liv og breve», bind 1 (1888), side 357.)

(Brev til W. Graham, 3. juli 1881; Darwin takker ham for hans «velskrevne» bok «Creed Of Science».)

Konklusjon

Privat skriver Darwin at han angrer på at han brukte det bibelske uttrykket skapelse da han omtalte den første urformen, men likevel fjernet han ikke slike uttalelser fra de utgavene av «Artenes opprinnelse» som kom senere, selv de ellers gjennomgikk en omfattende revisjon.

Ordlyden om skapelse i hovedkonklusjonen hadde han brukt fra de første skissene ca. 1840 av – fordi han syntes det var sannsynlig å fremstille det slik. Han omtaler seg selv som teist da han skrev sitt hovedverk, og han mente ikke å skrive ateistisk.

Siden vaklet han mye i sitt religiøse syn, men betegner seg selv mot slutten av sitt liv som agnostiker. Til tross for dette er livet likevel ikke meningsløst, det har heller ikke oppstått av ingenting.

Av dette ser vi at det i høy grad kan diskuteres om hans religiøse uttalelser bør tas til inntekt for kristendommen. Til dette er for eksempel de "personlige vitnesbyrd" i Newtons, Keplers, Galileis, Kopernikus' og Pascals skrifter atskillig bedre egnet. Men Darwins utsagn kan likevel være nyttige å vite om, og som vi har vist i denne og forrige artikkel, blir det fort uetterrettelig å bruke ham som argument for materialismen, naturalismen og ateismen på grunnlag av "Artenes opprinnelse", som vi til stadighet ser blir gjort.

Det merkes godt når en offentlig debatterer Darwin, at han betyr mye for enkeltes indifferens eller motstand mot kristendommen. Egentlig er dette forbløffende, når en ser hvor svakt fundamentert det hele blir. Men noe skal en henge sin vantro på, og da kan jo Darwin fungere som et halmstrå. Vi skal imidlertid være klar over at Darwin i sin bok "Descent of Man" (1871) har en atskillig mer reservert holdning til 1. trosartikkel enn i for eksempel den 6. utgaven av "Artenes opprinnelse", som kom året etter.

Dette vil vi komme tilbake til i en senere artikkel. Neste gang vil vi imidlertid prøve å dokumentere hvor lite "nytt" Darwin egentlig hadde å komme med.

Noter

1) Legg merke til at Darwin sier at det er "nok så sannsynlig" at en felles urtype er skapt.

Det vises her til min artikkel i "Origo" nr. 72, 2001, side 8, hvor avslutningsordene i "The Origin" står i norsk oversettelse. Det er bemerkelsesverdig at de skissene over sin teori som Darwin skrev i (1837), 1842 og 1844, faktisk talt avsluttes med samme ordlyd som konklusjonen i utgavene av hovedverket

1859-72. Han må jammen ha vært fornøyd med denne avslutningen, siden han holdt på den gjennom så mange år og gjennom så mange revisjoner!

I sin bok "Foundations of the Origin of Species", som inneholder de to nevnte skissene, skriver Francis Darwin følgende i sin innledning:

"I have called attention in footnotes to many points in which the Origin agrees with the Foundations. One of the most interesting is the final sentence, practically the same in the Essays of 1842 and 1844, and most identical with the concluding words of the Origin. I have elsewhere pointed out that the ancestry of this eloquent passage may be traced one stage further back – to the Note Book of 1837. I have given this sentence as an appropriate motto for the Foundations in its character of a study of general laws. It will be remembered that a corresponding motto from Whewell's Bridgewater Treatise is printed opposite the title-page of the Origin of Species."

Teksten fra "Bridgewater Treatise" er som følger:

"But with regard to the material world, we can at least go so far as this – we can perceive that events are brought about not by insulated interpositions of Devine power, exerted in each particular case, but by the establishment of general laws."

Oversettelse:

"I fotnoter har jeg henledet oppmerksomheten på mange steder der "Artenes opprinnelse" sier det samme som "Grunnlagene". En av de mest interessante setningene er den siste, som er praktisk talt den samme i essayene fra 1842 og 1844 og nesten identisk med konklusjonen i "Artenes opprinnelse". Jeg har annetsteds pekt på [dette står i "Life and Letters of Charles Darwin", volume II, side 8] at opphavet til dette talende avsnittet kan bli sporet opp et trinn lenger bak, i notatboka fra 1837. Denne setningen kan være et passende motto for "Grunnlagene" mht. boka karakter som et studium om generelle naturlover. Leseren vil huske at et tilsvarende motto fra Whewells "Bridgewater Treatise" er trykket tvers overfor tittelsiden i "Artenes opprinnelse."

Oversettelse av sitatet fra Bridgewater Treatise:

"Men hva den materielle verden angår, kan vi i hvert fall gå så vidt som til å si: - vi kan skjønne at det som skjer ikke skjer i kraft av spredte ytringer fra guddommakten, på en slik måte at denne trer mellom i hvert enkelt tilfelle, men i kraft av fastsatte, alminnelige lover."

(Oversettelsen er fra 6. utgave av "Artenes opprinnelse", 1990.)

Og i "Foundations", note 81, side 40f. skriver Francis Darwin dessuten følgende:

"This passage is the ancestor of the concluding words in the first edition of the Origin of Species which have remained substantially unchanged throughout subsequent editions, "There is grandeur in the view of life, with its several powers, having been originally breathed into a few forms or into one; and that whilst this planet has gone cycling on according to the fixed law of gravity, from so simple a beginning endless forms most beautiful and most wonderful have been, and are being, evolved."

In 2nd edition "by the Creator" is introduced after "originally breathed".

Oversettelse:

"Dette avsnittet er opphavet til konklusjonen i første utgave av "Artenes opprinnelse", som i det vesentlige har forblitt uforandret gjennom de følgende utgaver.

"Det er en storhet i denne anskuelse, at livet i all sin mangfoldige prakt opprinnelig er blåst inn (av Skaperen) i noen få former eller bare en, og at, mens vår klode har fortsatt sitt omløp i samsvar med tyngdens evige lov, et endeløst antall av de skjønneste og forunderligste former, ut fra en så enkel begynnelse, har utfoldet seg og fremdeles folder seg ut.»

I 2. utgave er ordene "av Skaperen" føyet inn etter "opprinnelig blåst inn".

(Oversettelse: Egen, og fra "Artenes opprinnelse", norsk utgave 1998.)

2) Darwin skal dessuten ha sagt til sin gamle venn Brodie Innes, som i mange år var prest i Down [hvor Darwin bodde], ifølge brev fra Innes til Francis Darwin:

"We had been speaking of the apparent

contradiction of some supposed discoveries with the Book of Genesis; he said, "you are a theologian, I am a naturalist, the lines are separate. I endeavour to discover facts without considering what is said in the Book of Genesis. I do not attack Moses, and I think Moses can take care of himself."

To the same effect he wrote more recently, "I cannot remember that I ever published a word directly against religion or the clergy; (...)"

Francis Darwin: "The Life and Letters of Charles Darwin", volume II, side 288f.

Øversettelse:

«Vi hadde talt om den tilsynelatende motsetning, som var mellom noen antagne oppdagelser og 1. Mosebok; han sa da: «De er teolog, og jeg er naturforsker; utgangspunktene er forskjellige. Jeg søker å komme kjensgjerninger på spor uten å bry meg om, hva som står i 1. Mosebok. Jeg angriper ikke Moses, og jeg synes, Moses kan passe seg selv.»

I samme retning går noe, han engang senere skrev, ifølge samme Innes: «Jeg kan ikke huske, at jeg noensinne offentlig har uttalt meg imot religionen eller prestene;» .. (..)

"Charles Darwins Liv og Breve", bind II, side 337.

- 3) Det er bemerkelsesverdig at Charles Darwin, som så sterkt argumenterte for at det hadde foregått en «Struggle for Existence» («Artenes opprinnelse, kapittel 3) og en «Natural Selection» (kap. 4 samme sted) begrunner sine trosvansker med at det er for mye lidelse i verden. Dersom hans egne teorier er riktige, så må det jo nødvendigvis være mye lidelse, de svakeste er, som han selv sier, dømt til å bukke under, også blant menneskene. Darwin levde heller ikke, som han lærte. Hans sønn Francis Darwin fremstiller ham som et av verdens mest fredfulle mennesker: «I hans forhold til min mor viste hans ømme og deltagende natur seg i sin skjønneste skikkelse.» ("Charles Darwins Liv og Breve», 1, side 156).

Merk dessuten denne fremstillingen av en av hans venner om bord på «Beagle», sekondløytnant, senere admiral Sir James Sullivan, - som - ifølge Francis Darwin var "i hele min fars levetid av hans beste og fortroligste ven-

ner." Sullivan skriver: «Jeg tør dristig påstå, at i løpet av de 5 år på «Beagle» var han aldri ute av humør og sa aldri et uvennlig eller sint ord om eller til noen. De vil derfor lett forstå, hvorledes dette i forening med hans energi og dyktighet ledet oss til å gi ham navnet «Den kjære gamle filosof».

Francis Darwin siterer en rekke slike brev, som går på det samme.

Morsomt å tenke på betegnelsen «gammel», da Darwin kom om bord på «Beagle», var han kun 22 år! (Sitatet over er fra «Charles Darwins Liv og Breve», bind 1, side 251, et liknende er fra side 159 samme sted, der sønnen skriver: «Jeg tror ikke, at han noensinne i sitt liv ytret et sint ord til noen av sine barn». (Darwin hadde 10 barn, men bare 7 levde opp.) Vi vet dessuten at omtrent det eneste som gjorde denne naturvitenskapsmannen rasende, var mishandling av slaver og dyr. Om dette fins en rekke belegg i hans brev, se f.eks. Francis Darwin: «The Life of Charles Darwin», 1902/95, side 137 og 287. På slutten av sin bok «Adventures of the «Beagle» skriver Charles Darwin et langt stykke mot slaveriet som en skam for den engelske nasjon.

- 4) «The Correspondence of Charles Darwin», volume 8, side 680. Hooker ble siden direktør på den store botaniske hagen Kew Gardens.
- 5) En velkjent avis i England på Darwins tid. Det var også en egen, litt eksklusiv «Athenaeum Club» for kunstnere, forfattere og vitenskapsmenn som Darwin gikk i da han bodde i London, se Francis Darwin: «The Life of Charles Darwin», side 147.
- 6) Richard Owen (1804-92), som undersøkte de fossilene som Darwin hadde med fra "Beagle", var leder for "The Natural History Department, British Museum" 1856-84 og var kanskje verdens fremste anatom på den tiden. Han ble siden en av Darwins mest skarpe opponenter.
- I sin selvbiografi, side 104f., karakteriserer Darwin ham slik:
- «I often saw Owen, whilst living in London, and admired him greatly, but was never able

to understand his character and never became intimate with him. After the publication of the Origin of Species he became my bitter enemy, not owing to any quarrel between us, but as far as I could judge out of jealousy at its success.»

Øversettelse:

“Jeg så ofte Owen, da jeg bodde i London og beundret ham stort. Men jeg var aldri i stand til å forstå hans karakter og ble aldri skikkelig fortrolig med ham. Etter publiseringen av “Artenes opprinnelse” ble han min bitre fiende, ikke på grunn av noen krangel mellom oss, men så langt som jeg kan bedømme det på grunn av sjalusi over bokas suksess.”

Vi ser av det følgende at Owen møtte publikums spørsmål om mellomformer i museet på denne måten:

«Owen told a Parliamentary Committee, inquiring into the feasibility of erecting a purpose-built Natural History Museum, that «in the present phase of natural history philosophy` expansion was more necessary than ever:

The whole intellectual world this year has been excited by a book on the Origin of Species; and what is the consequence? Visitors come to the British Museum, and they say, “Let us see all these varieties of pigeons: where is the tumbler, where is the pouter?” and I am obliged to say, “I can show you none of them ... As to showing you the varieties of those species, or any of those Phenomena that would aid one in getting at that mystery of mysteries, the origin of species, our space does not permit; but surely there ought to be space somewhere, and, if not in the British Museum, where is it to be obtained?”

But however useful the Origin might have been as a lever to pry open government coffers, Owen viewed it as a dangerous weapon in the wrong hands. Huxley's religious provocations and goading on apes were hitting the mark. When Owen's Edinburgh review of the Origin appeared in April, Darwin, hypersensitive, was so shocked that he lost a night's sleep. “Spiteful”, he called it: “extremely malignant, clever, and ... damaging”.

(R. S. Owen: “Life of Richard Owen” (1894), volume 2, side 39, jfr. Francis Darwin: “The Life and Letters of Charles Dar-

win”, volume 2, side 300; “The Correspondence of Charles Darwin”, bind 8, side 154 og 166, hvor Darwin bl.a. skriver (til Lyell): “It is painful to be hated in the intense degree with which Owen hates me.” Og (til Asa Gray): “But it has annoyed me a good deal to be treated thus by a friend of 25 years duration.”

Øversettelse:

“Owen fortalte en komite fra Parlamentet, som undersøkte om det var mulig å oppføre et spesialbygd Naturhistorisk museum, at “i det nåværende stadium av naturhistorisk filosofi var utvidelse mer nødvendig enn aldri før:

Hele den intellektuelle verden har dette året blitt opphisset av en bok om artenes opprinnelse; og hva er konsekvensen? Besøkende kommer til Britisk museum, og de sier, “La oss se alle disse varietetene av duer: Hvor er de?” Og jeg er nødt til å si, “Jeg kan ikke vise dere noen av dem ... Når det gjelder å vise dere varietetene til disse artene, eller andre av disse fenomenene som ville hjelpe oss i å forstå livets store mysterium, artenes opprinnelse, tillater ikke plassen oss det; men det burde virkelig være plass et eller annet sted, og viss ikke i Britisk museum, hvor skulle en ellers få plass?”

Men uansett hvor nyttig “Artenes opprinnelse” må ha vært som en brekkstang for å få åpnet pengeskrinene til regjeringen, så Owen den som et farlig våpen i gale hender. Huxleys religiøse provokasjoner og erting med aper traff blinken. Da Owens innlegg i “Edinburgh review” om “Artenes opprinnelse” kom i april, ble den overfølsomme Darwin så opprørt at han mistet en natts søvn. “Øndskapsfullt”, kalte han det, “yterst øndsinnet, dyktig og ... ødeleggende”.

“Det er smertefullt å bli hatet på en slik intens måte som Owen hater meg.”

“Men det har plaget meg en god del å bli behandlet slik av en venn gjennom 25 år.”

(Egen øversettelse.)

- 7) “The Autobiography of Charles Darwin 1809-1882 with original omissions restored”, Norton 1958, side 92ff. (Skrevet opprinnelig for barna i privat øyemed uten planer om offentliggjørelse 1876, med tillegg 1881, og

først utgitt i 1887 og i sin helhet i 1958, redigert av Darwins barnebarn Nora Barlow.

Översettelsen på svensk er fra «Charles Darwin. Självbiografi och andra skrifter», Natur och Kultur 1959, översatt av Gösta Åberg, side 68. (Boken fins ikke på norsk.) Da originalutgaven kom ut i sin helhet for første gang i 1958, uten strykninger, fikk leserne en liten innsikt i den familiestriden som hadde funnet sted om hvilke uttalelser av Darwin som skulle fjernes ved publiseringen, og om selvbiografien (som bare var skrevet for barnas skyld) skulle publiseres i det hele tatt. Her er et brev som illustrerer noe av problemstillingen:

«Emma Darwin [Charles Darwins enke (1808-96), som var en aktiv, troende kristen] wrote and asked Frank [sin sønn, botanikeren Francis Darwin (1848-1925)] to omit this sentence when he was editing the Autobiography in 1885. The letter is as follows:

“Emma Darwin to her son Francis. 1885.

My dear Frank,

There is one sentence in the Autobiography which I very much wish to omit, no doubt partly because your father's opinion that all morality has grown up by evolution is painful to me; but also because where this sentence comes in, it gives one a sort of shock - and would give an opening to say, however unjustly, that he considered all spiritual beliefs no higher than hereditary aversions or likings, such as fear of monkeys toward snakes. I think this disrespectful aspect would disappear if the first part of the conjuncture was left without the illustration of the instance of the monkeys and snakes. I don't think you need consult William [Charles D. og Emmas eldste sønn (1839-1914)] about this omission, as it would not change the hole gist of the Autobiography. I should wish if possible to avoid giving pain to your father's religious friends who are deeply attached to him, and I picture to myself the way that sentence would strike them, even those so liberal as Ellen Tollett and Laura, much more Admiral Sullivan, Aunt Caroline, & c., and even the old servants.

Yours, dear Frank,

E.D.”

“The Autobiography of Charles Darwin 1809-1882”, side 93ff.

Översettelse:

“Emma Darwin skrev og spurte Frank om å sløyfe denne setningen da han redigerte selvbiografien i 1885. Brevet er som følger:

Emma Darwin til sin sønn Francis. 1885.

Kjære Frank.

Det er en setning i selvbiografien som jeg svært gjerne ønsker skal sløyfes, delvis fordi din fars mening om at all moral har oppstått gjennom evolusjonen er smertefull for meg; men også fordi den ut fra sammenhengen gir leseren et slags sjokk – og ville gi anledning til å si, imidlertid urettferdig, at din far så på all gudstro som ikke noe høyere enn nedarvede aversjoner eller liknende, slik som apenes frykt for slanger. Jeg tror denne lite respektfulle synsmåten ville forsvinne dersom første delen av setningen ble utelatt, uten illustrasjonen om tilfellet med apene og slangen. Jeg tror ikke du trenger rådspørre William om denne utelattelsen, siden det ikke vil forandre hovedsaken i selvbiografien. Jeg skulle ønske vi kunne unngå å støte din fars religiøse venner som så var dypt knyttet til ham, til og med de som er så liberale som Ellen Tollett og Laura, mye mer admiral Sullivan [Darwins venn fra “The Beagle”], tante Caroline [Darwins søster] & c., og de gamle tjenerne.

Vennlig hilsen til deg, kjære Frank,

Emma Darwin.”

(Egen oversettelse; utelatt i den svenske utgaven.)

- 8) Vi ser her at Darwin henviser til naturlovene. I den sammenheng vises til følgende utsagn fra hans side, det er – verd å merke – offentlig:

På de to siste sidene i sin største bok: «The Variation of Animals and Plants under Domestication» (1868) diskuterer Darwin om det fins en allmektig skaper og i tilfelle, hans forhold til slike naturlover:

«An omniscient Creator must have foreseen every consequence which results from the laws imposed by Him.» - «En allvitende Skaper må ha forutsett hver konsekvens av de lovene Han har pålagt.» (Egen oversettelse)

Darwin kommer til at dette kan en ikke vite

noe om og kan ikke følge sin venn Asa Gray i hans tro om at «variation has been led along certain beneficial lines». - «Variasjon har blitt ledet langs sikre fordelaktige linjer».

Senere skriver Darwin samme sted: «On the other hand, an omnipotent and omniscient Creator ordains everything and foresees everything.» - «På den annen side, en allmektig og allvitende Skaper legger alt til rette og forutser alt.»

Så konkluderer han med følgende agnostiske utsagn:

«Thus we are brought face to face with a difficulty as insoluble as that of free will and predestination.» - «Slik er vi brakt ansikt til ansikt med en vanskelighet så uløselig som den om den frie vilje og predestinasjonen.»

«The Variation of Animals and Plants under Domestication» (1868, 2. utgave 1883 (1998), bind 2, sidene 427f.

Et annet offentlig religiøst utsagn fra Darwin side er også relevant i denne sammenheng:

På slutten av sin bok «The Descent of Man» 1872, skriver han nemlig følgende:

«I am aware that the conclusions arrived at in this book will be denounced by some as highly irreligious; but he who denounces them is bound to show why it is more irreligious to explain the origin of man as a distinct species by descent from some lower form, through laws of variation and natural selection, than to explain the birth of the individual through the laws of ordinary production. The birth both of the species and of the individual are equally parts of that grand sequence of events, which our minds refuse to accept as the result of blind chance. The understanding revolts at such a conclusion, whether or not we are able to believe that every slight variation of structure, - the union of each pair in marriage, - the dissemination of each seed, - and other such events, have all been ordained some special purpose.»

«The Decent of Man» (1872), Prometheus Books 1998, side 636.

Øversettelse:

- «Jeg er oppmerksom på at de konklusjoner som blir trukket i dette verket av noen vil bli

fordømt som i høy grad irreligiøse; men den som fordømmer dem, plikter å vise hvorfor det er mer irreligiøst å forklare menneskets opprinnelse som en egen art utviklet fra en lavstående form etter lovene for variasjon og naturlig utvalg enn å forklare individets fødsel ved lovene for alminnelig formering. Artens og individets fødsel er jevnbyrdige deler av det storslagne hendelsesforløp som vår tanke nekter å akseptere som resultatet av blind tilfeldighet. Fornuften gjør opprør mot en slik slutning, enten vi tror eller tviler på at det er et spesielt formål med hver liten variasjon i bygningen, med hvert par som formerer slekten, og med spire til nytt liv.»

Denne lille sekvensen står oversatt i Fridthjof Økland: «Charles Darwin. Hans liv og lære» 1951, side 192f. («The Descent of Man» er ikke oversatt til norsk.)

Litteratur

Barlow, Nora (ed.): «*The Autobiography of Charles Darwin 1809-1882*» Norton 1958.

Barrett, Paul H. & R. B. Freeman: «*The Works of Charles Darwin. Volume 10. The Foundations of the Origin of Species. Two Essays Written in 1842 and 1844*». London 1986.

Burkhardt, F. (ed.): «*The Correspondance of Charles Darwin*», vol. 3, 7, 8, 9. Cambridge 1987.

Darwin, Francis: «*Charles Darwins Liv og Brev*», bind I-III, 1888-89, oversatt av M. Søråas, Bibliotek for de tusen hjem.

Do.: «*The Life of Charles Darwin*» (1902/1995).

Økland, Fridthjof: «*Charles Darwin. Hans liv og lære*», 1951.

Jostein Andreassen er utdannet adjunkt og arbeider for tiden som kulturkonsulent i Søgne på Sørlandet. Han har undervist i fagene biologi, religion og engelsk i en årrekke. Dessuten har han i over 20 år interessert seg for Darwin og studert ham meget omhyggelig. Ønsker noen spesielle opplysninger/henvisninger, kontakt da artikkelforfatteren på mailadresse: jostein.andreassen@sogne.kommune.no